

Om Sønderjyllands folkeviser

af Axel Olrik.

Når man gennemgår rækken af gamle viser, der er sungne i Sønderjylland, viser det sig straks, at det er de fælles danske folkeviser, som er kendte der. Og hvad egn af Danmark vi så går til, både de sangrige og de fattigere, vil altid fællesskabet vise sig som det overvejende. Men når man ser nøjere efter, så får man øje for, at der i forskellige egne gør sig en forkærlighed gældende for enkelte grupper af viser; således er de sangrige jyske hedeegne forholdsvis rigest på trylleviser, medens et præg af religiøst alvor udmærker en del af den sydsællandske vise-sang.

I Sønderjylland er der fundet på folkemunde en 45-danske folkeviser fra middelalderen og 21 ældre skæmteviser, hvoraf nogle også går tilbage til middelalderen, desuden mange viser og sange fra nyere og nyeste tider. Er dette end ikke så rig en visesang som i Nørrejyllands hedeegne, hvor en enkelt ihærdig samler har bragt 150—200 gamle folkeviser for dagen, så hører dele af Sønderjylland dog til de gode viseegne og har meget ejendommeligt at opvise. Det er da ikke blot valget af viser, der frembyder ejendommeligheder; men også har i nogle tilfælde de enkelte viser undergået en omdannelse i navne, stedlig tilknytning, melodi og i selve indholdet.

Forud for det tidsrum af folkevisernes liv, som her skal gøres rede for, ligger deres tilblivelsestid. De første viser på dansk er rimeligvis opståede i tolvte århundrede, og så er digtningen fortsat middelalderen igennem; viserne er dels overførte fra et af nabofolkernes sprog, især tysk, nederlandsk og engelsk, dels er de blevne til i landet selv. Til danske viser fra middelalderen regner vi også viser fra Sverig og Norge, enten de er komne hertil i middelalderen eller senere; disse viser bliver nemlig ikke oversatte til dansk, men synges efter i en sprogform, der i den første tid er mest svensk eller norsk, men siden bliver overvejende eller helt dansk; fra Sønderjylland skal vi siden fremføre et par meget tydelige eksempler på denne overgang. Fællesmærke for de gamle folkeviser er, at de er digtede i simple to- eller firlinjes vers, der holdes sammen af et enkelt rim; som regel har de et efter hvert vers gentaget omkvæd. Desuden udmærker de sig ved simpelhed i udtrykket og ved, at sætningerne underordner sig versets rytme. De tegner hvert optrin med få, men tydelige træk; de begynder altid med en eller to personer i et eller andet forhold, som vor fantasi let opfatter; de begynder aldrig med mange personer, aldrig i stærkt bevæget samtale eller handling, heller aldrig med begivenheder, der strækker sig over et længere tidsrum. Fra den rolige begyndelse udvikler handlingen sig så gennem livlige samtale-optrin til selv den stærkeste spænding. Denne stærkt dramatiske fremstillingsmåde har de middelalderlige folkeviser arvet fra vore ordkvad. Mod middelalderens slutning tabte den danske eller nordiske vise-digtning i skabeævne; oversættelser af fremmede folkeviser blev mindre selvstændige end før, og således dannedes

de gamle folkevisers yngste lag, mest ved oversættelse fra tysk, og med dem kom en skare af yngre tyske folkesange, der blev oversatte og udbredte under navn af „borgestueviser“. Men da kilderne til den danske folkevisesang var udtørrede, svandt også strømmen bort; i 17de århundrede uddøde den gamle visesang hos adel og borgere, kun bondestanden holdt endnu en tid fast ved folkeviserne, til de fleste af dem ind i dette århundrede er forsvunden af folkemunde.

En nærmere redegørelse for viseforrådet hos en enkelt dansk landsdels bondestand haaber jeg skal kaste noget lys, ikke blot over den bestemte landsdels historie, men over folkedigtningens liv og livsvilkår i det hele taget. Sønderjyllands forskellige egne har netop budt folkeviserne å ulige vilkår, at vi her har eksempler på det forskellige forhold, befolkningen hele Danmark over har stillet sig i til folkeviserne. Men desuden har det særlig interesse at undersøge, om Sønderjyllands plads som grænseland har haft nogen betydning for visesangen; vi vil derved lejlighedsvis få kastet lys over sprog- og nationalitetsforhold.

I.

Blandt folkeviser må vi først lægge mærke til viser om oldtidens helte; disse er de egentlige kæmpeviser, selv om dette navn ofte bruges om alle middelalderens viser. Nogle af dem er gengivelser af nordiske oldtidsdigte; af disse er ingen bleven så berømt som visen om Havbor og Signild: hun har lovet at følge ham i døden, han gribes af hendes fader og skal hænges, lader sin kappe hænge op i galgen for at prøve Signilds tro-skab, hun tror ham død, sætter ild på sit jomfrubur og

brænder sig inde. Havborvisen lever ikke mere på folkemunde i Danmark; men det ses let, at den her tidligere meddelte vise om „Bjørn på Sønderborg“ har optaget i sig hele den sidste del af „Havbor og Signild“; denne vise lever altså videre i Sønderjylland igennem hr. Bjørns vise. Sammensmeltningen af de to viser er dog ikke særlig for Sønderjylland; lignende former findes i adelsfolks visebøger fra 16de århundrede*): Derimod er den sønderjydske form af visen ene om det prægtige optrin, hvor kongens søster beder om hr. Bjørns sværd til at dræbe sig selv med. Siden forholdet mellem de to viser her for første gang er bleven opredt, vil jeg også i forbigående pege på den mærkelige forskel, der i dette optrin er imellem hr. Bjørn og kongens søster og så Havbor og Signild: hverken hr. Bjørn beder om, eller hans mø udtaler det forsæt, at hun skal følge ham i død; i bønnen om at hun må få hans sværd til minde, går højst en anelse om hendes hensigt, medens tvertimod Havbor frit beder og Signild åbent samtykker i at dø med ham. Disse sidste to er mægtige oldtidsskikkelser; hr. Bjørn og kongesøsteren er mere dæmpede i deres udtryk, ligesom deres optræden heller ikke

*) Kun i et enkelt håndskrift (Svanings visebog) findes „Bjørn på Sønderborg“ uforstyrret af Havborvisen. I dette håndskrift lyder slutningen:

Så tog de ungen hr. Bjørn,
bukked hannem over blanken skjold;
så hug de hannem hovedet fra
alt over den grønne vold.

For oven ved det borgeled
der lød den herre sit liv;
for neden ved den skorsten
der svalt [o: døde] så væn en viv.

er så storladet, om end deres lidenskab er den samme og dens følger også tilsvarende. Det er, som det var forskellige tidsaldre, der giver sig udtryk i disse to digtninger; men af dem ligger kongesøsteren på Sønderborg og hendes dæmpede udtryk for det store forsæt nærmest ved vor tid og vort folk, vel ikke mindst ved Sønderjyderne, som de nu er. — En anden ejendommelighed ved visens sønderjydske form i modsætning til de gamle opskrifter er, hvad vi hører om de elskendes uskyldighed. Men her har den nyere overlevering lagt en fremmed tanke ind i visen for at retfærdiggøre sine helte i enhver henseende; oprindelig er der kun én undskyldning for kongesøsteren og hendes elsker, den „at deres elskov havde været så stor.“

En anden kæmpevis, den om Ramund den unge, grunder sig på et norsk oldsagn. Denne vise er fra Norge vandret til Sverig, hvor den er udviklet til en slags skæmtevis; og i denne tilstand er den kommen til Danmark og udbredt som flyveblad. Den har også fundet vej til hedeegnen ved Tønder og ved Flensborg, men ikke i nogen form, der afviger fra den almindelige (Feilberg, Fra Heden, s. 116).

Af kæmpeviser om udenlandske sagnæmner findes kun én i Sønderjylland. Fra Tislund haves et par opskrifter af visen om Rådengård, der bagtaler fru Gunnild for hendes husbond, kong Henrik, men fældes i tvekamp af Mimmering, der således redder hendes ære. De første vers lyder :

Hans Hendrik skuld a landet fa-r,
 Røngård skuld vær hjæmm å ta landet va-r.
 De skuld Hans Hendrik: a landet fa-r,
 Røngård skuld vær hjæmm å ta landet va-r.
 „Du vogt mig Borg å Brønsvig,
 du vogt mig Borg å Slesvig.“

Disse vers kan give eksempler på, at man søger at lempe udtryk og navne efter hjemlige forestillinger; særlig for den sønderjyske form af visen er, at den lader kong Henrik råde for Borg (Flensborg) og Slesvig, altså gør landet selv til visens skueplads. I denne forbindelse kan det også nævnes, at den sønderjyske overlevering har særlig lyst til altid i folkeviser at gøre „kongen“ til „dan-kongen“.

Af kæmpeviserne var i middelalderen de mest yndede viserne om stærk Tidrik og hans kæmper; men snart skabte nationalfølelsen sig i modsætning til dem egne helte, Holger Danske og Svend Felding, og disse kom til at optræde som danskhedens forkæmpere mod de tyske helte. Tidriksviserne var tidligere yndede af adelen; i folkemunde er de nu ikke fundne uden i nørrejyske hedeegne, der i det hele viser overensstemmelse med adelens overlevering. Viserne om Svend Felding og Holger Danske har været yndede af almenen; i alt fald er de i forrige århundred ofte trykte som skillingsblade. Nu er de ikke fundne i folkemunde hverken i Sønderjylland eller andensteds; men folkesagnene minder om deres tilværelse. Svend Felding er en jysk, særlig østjysk, folkehelt; i Sønderjylland findes ikke spor af ham længer sydpå end i Skrave sogn ved Kongeåen, dér vistes tidligere en „Blakstæld“, opnævnt efter Svend Feldings hest Blak; sagnet vilde vide, at „en kæmpe havde i gammel tid haft sin hestestald der.“ Om Holger Danske fortæller sagnet, at han sidder i bjærget ved Møgeltønder, men når kristenheden er i fare, skal han komme frem og frelse den. Dette sagn, der også findes ved Kronborg, i Vendsyssel og flere steder, stammer fra visen om kong Holger Danske, der overvandt stærk Tidrik og hans tyske kæmper.

Fra kæmpeviser går vi til trylleviser. De har ikke stor udbredelse i Sønderjylland; i mange egne kendes ingen af viserne om ellefolk og havmænd, hvortil dog nogle af de ypperste danske folkeviser hører. Rig på sådanne viser er kun Østerløgum sogn nord for Åbenrå. Her synges Agnetevisen i sin jyske form:

Agnete gik ud på marken og syng,
 — fuglen synger —
 den bjærremænd han stod og lytt hende å.
 — skynd dig, Agnete!

I denne form synges visen også i indlandet (i Tislund); men desuden har dens ødanske form, hvor en havmand fører hende til havsens bund, været udbredt som skillingsblad, uden dog at vinde så godt fodfæste som den hjemlige form. Der er et par andre viser, som er fælles for Østerløgum og indlandseggen; det er den, om hvordan hr. Magnus narrer bjærgtrolden, og den berømte vise „Elveskud“:

Hr. Peder han rider i rosenlund,
 han skyder og jager i samme stund.
 Men dansen den går så let gennem lunden.

Men Østerløgum har desuden to viser, der ikke er kendte andensteds i Sønderjylland; den ene er visen om jomfruen, der røber, at hun er bjærgmandens viv, og til straf lukkes i bjærget. Smuk er slutningen på den, hvor hun tvungen af bjærgmandens ord må følge ham til bjærget, og hvor hendes børn så tager imod hende:

De to de bår hende hø-nd og stol,
 — for tiden den gøres mig lang —
 de to de bår hende guldsommel under fod.
 — heja hvor sorgen er tung!

De to de bår hende æ mad å æ bord,
 de to de kaldt hende deres lille kær mor.

Hend eneste datter kom så smal som en vånd,
hun kom med en sølvkande på hend hvidesten hånd.

„Idag så skal i drikke med mig,
imårn så vil æ virk guld med jer.“

Hun tog en for munden og drak en lidt a',
så soved hun hen, alt som hun sad.

Så kunde de hø-r et så langt ud i land,
— for tiden den göres mig lang —
hvordan den bjærremand i bjærget sprang.
— heja hvor sorgen er tung!

Den anden Østerløgum-vise er den om ungersvenden, der sover på elverhøj, og som ellekonerne vil drage ind i deres dans, men han reddes ved hanegalet. Det skal være foregået på Hanebjerg i Østerløgum sogn; men af visen er der ikke nåt til os mer end det vers:

Å hør do, ungersven, å vil do int
mæ vos ejawten ta-l,
så skal, inden kok gal, di søslavn knyv
ret lig d'nt hjær-t i dva-l.

Af alle viser om menneskers omskabelse i dyreham og senere forløsning har ingen fundet et hjem i Sønderjylland; kun lige på nordgrænsen, i Vester-Vedsted ved Ribe, synges om jomfruen, der er omskabt til nattegal og forløses, da hun når at fortælle en ridder sin skæbne; men denne vise er udbredt i skillingsblad og synges i temlig ordret ens former i mange egne af Danmark. — Medens Mellem- og Vestslesvig ikke havde nogen af de andre trylleviser, findes derimod en gengangervise om „moder under mulde“, der kommer og ser til sine børn, da stedmoderen ikke er god ved dem, ret almindelig i Sundeved; og en vise med religiøst præg, „Engelens budskab“, er kendt i Flensborgegnen, Sundeved og måske flere steder.

Årsagen til, at trylleviserne ikke ere talrigere til stede

i Sønderjylland, vil nogen måske søge i, at fantasien skulde være mindre udviklet hos Sønderjyder end i andre danske egne. Men vi kan dog finde nærmere liggende grunde ved at agte på visernes sammenhæng med folkets øvrige digtning og overtro. Viserne om ellefolk er mindst udbredte, fordi den største del af Sønderjylland slet ikke kender dette ord *ellefolk*, men i stedet derfor siger *under-vætter* eller *underbos-tøj*, og de til dem knyttede sagn er forholdsvis fattige.*) Kun i den del af østlandet, som ligger nord for Åbenrå, lever ellefolkene i folketroen, og her findes ellefolks-viserne talrigst; mærkeligt er det, at ikke blot elverhøjvisen er stedfæstet der, men at også „Elveskud“ har indvirket på sagnannelsen.***) Derimod spiller sagn om gengangere en stor rolle i hele Sønderjylland; og ganske svarende hertil har viser om disse æmner udbredt sig også til egne, der ellers ikke har trylleviser. Også her møder os et lignende forhold som med sagnet om den elverskudte i Østerløgum; fra Sundeved, hvor „moder under mulde“ var bedst kendt, haves et sagn (fra Gråstén), der står i et lignende forhold til visen som Haverslund-sagnet til „Elverskud“. Således viser folketroen sig medvirkende til at afgøre, hvilke viser der slår

*) Det er lærerigt at iagttage, hvorledes man i viserne har skaffet sig af med ordet *ellefolk*. I Østerløgum-opskriften af „Elverskud“ er ellekvinder ombyttede med *troldekvinder*; den tilsvarende opskrift fra Agerskov nævner dem som *dværge* (et ord der ellers ikke er meget brugt i sønderjysk), og ellefolkernes navn har den kun beholdt i det vist af sangeren uforståede *alevegren*. *Bjærgtrolde* og *bjærgmand* går bedre i viserne, da trolde og bjærgmænd er velkendte fra sagn.

**) Sagn om den af ellepigerne dræbte ungersvend fra Haverslund i Østerløgum sogn, se Danmarks gl. folkeviser IV 833.

rod og hvilke der forsvinder; og på den anden side øges det stedlige sagnstof ud af folkeviserne.

Endnu må vi nævne en af trylleviserne, der dog ikke plejer at regnes med til disse. Det er den i forrige hæfte meddelte angelske vise om hr. Vilmer, der rider ud at lede om sin kæreste. Vel ser den „grevinde“, der har hende hos sig, ret menneskelig ud; men når vi hører, at møen ikke har set solen i syv år, så aner vi, at hun er bjærgtagen eller noget lignende; og visens svenske og norske opskrifter lærer os, at det ikke er en grevinde eller, som en gammel dansk opskrift kalder hende, „algrevens frue“, men at det er en havfrue, som holder Vilmers fæstemø indelukket. Ikke blot den sønderjyske, men hele den danske overlevering har ombyttet det overnaturlige væsen med et almindeligt menneske; grunden hertil kan være en lignende som ved Sønderjyllands fattigdom på ellefolkviser: havmænd og havfruer har for de fleste danske egenes vedkommende spillet meget ringe rolle eller været helt ukendte; for resten er det ikke uden eksempel, at det overnaturlige udviskes i en vises danske form, men bevares i den norske eller svenske.

Af viser om historiske personer er der ikke fundet nogen hel opskrift undtagen af visen om Gråsvends død; den synges i Tislund sogn, i hvis kirke drabet skal være foregået. At det optrin, som visen fortæller, er foregået i Tislund i 13de årh., er der en del der taler for, men helt sikkert er det dog ikke. Tidligere har man sunget visen om kong Valdemar, der voldte sin søster liden Kirstens død; men alt hvad der er optegnet, er ét vers i Angel og et andet i Skrave ved Kongeåen. Viserne om dronning Dagmar har vi flere spor af; men nogen opskrift

har jeg ikke fået, kun en usikker efterretning om, at visen om Dagnars død skal være sunget i Sundeved. Derimod er det utvivlsomt den, der er gået over til et sagn, knyttet til den borg, hvoraf der ses spor ved Ris nord for Åbenrå: en ridders bønner kalder hans allerede døde hustru til live igen, for at han kan tage afsted med hende. Her er altså de historiske personer glemte; derimod har folkeviserne knyttet dronning Dagnars navn fast til Ribe, og i sagn fra den del af landet, der tidligere har hørt til Ribe stift, forekommer hun derfor også; et enkelt sagn om Manøboernes enge ved Ribe er fremkaldt af visen om hendes komme til Danmark. — Det er de ældste historiske viser, der har holdt sig i Sønderjylland; af viser yngre end 13de årh. findes ikke spor, end ikke af den i andre egne så yndede vise om Fredrik II. i Ditmarsken. Bærere af folkets fortidsminder, som viserne i ikke ringe grad var i middelalderen og hos det 16de århundreds adelsfolk, ja ogsaa hos den tids bønder, det er de i det hele ikke i den nyere bondeoverlevering. Kun i Sønderjylland finder vi noget sådant; det er værd at agte på, at alle Sønderjyllands historiske viser er stedfæstede og dernæst — på én nær — opløste til stedsagn. Desuden er andre viser opfattede som egnens historiske minder og knyttede til bestemte steder (se hr. Bjørn, hr. Tor, hr. Adelbrand i forrige hæfte). Viserangen har altså foruden at bevare af fortidsminder, indpodet nye spirer i den allerede i forvejen rige overlevering af Sønderjyllands historiske sagn.*)

*) Medens Sønderjyllands viser fortrinsvis sysselsætter sig med tiden ved år 1200 (liden Kirsten og dronning Dagnar), har sagnet mest forkærlighed for dronning Margrete og hendes svenskekrig; ogsaa om Valdemar Atterdag findes der mærke-

Vi kan dog ikke forlade de historiske viser uden at mindes den mærkelige vise, man har givet navn af „Dansk kongetal“. Den haves kun i en jysk opskrift fra 16de årh.; stednavnene gør det meget sandsynligt, at visen stammer fra Sønderjylland. Den begynder;

Hertugen red af Kolding
og ind til Åbenrå,
— her holder hertugens mænd —
der mødte ham en kælling,
og så går sagn derfra.

De komme ej end.

„Hør du det, du kælling,
du est en gammel kvinde:
hvormange konger i Danmark
drages dig til minde?“

„Sandingen skal jeg sige dig,
og ikke skal jeg lyve:
mig mindes konger i Dannemark
vel fulde fire og tyve.“

Så begynder hun at nævne de konger hun kender; hun mindes tilbage til kong Dan, „han var konning først“; og senere, da man begyndte at bygge kloster og kirke,

da vår jeg en voksen mø,
drog sten til Dannevirke.

Efter at have optalt alle konger, hun véd, fortsætter hun:

„Ikke ved jeg konger flere,
der jeg må af seje;
kom hid, favren ungersvend,
om du vilt elskov pleje!“

„Mig synes, du est en kælling,
en meget gammel kvinde;
men jeg vil ride til Gottorp,
jeg agter en væner' at finde.“

lige alderdommelige sagn. Med Margrete er i Dannevirke-egnen Margrete Fredkulla og måske Margrete Sprænghest sammenblandede.

Hertugen red den genneste vej,
 og kællingen løb omkring;
 end kom hun til Gottorp,
 før bønderne de sætte ting.

Den herre han gik ad tinget frem,
 ham tedes både hæder og ære;
 efter da gik den gamle kælling,
 hun gav fast over ham kære.

„Hør du gamle kælling,
 giv ej kære på mig;
 her er både riddere og svende,
 en vil jeg give dig.“

1051. Længe stod gammel kælling,
 hun blev så stor i hu:
 „Kunde jeg nu den ridder få,
 da kalded de mig en frue.“

Hermed slutter visen, og vi får ikke at vide, om den gamle kælling, der er lige så gammel som Danmarks rige og har levet med i al dets medgang og modgang, om hun finder den ridder, der kan gøre hende til en æret frue igen. Men i visen kan vi nok se, at hertugen er den sønderjyske hertug og den „meget gamle kvinde“, der bejler til ham, er ingen anden end selve Danmark. Visen er øjensynlig en politisk digtning, et indlæg i sin samtids bevægelser, og den har ærende til den sønderjyske hertug, at han skal slutte sig til Danmark. Tiden, da den er digtet, skulde jeg snarest tro er 14de århundredes midte, da Abels slægt begyndte at nærme sig til kongehuset. — Visen har en del til fælles med en over hele Norden udbredt skæmteviser „Ungersvend og kælling“ (en sønderjysk opskrift findes som nr. 8 i forige hæfte); snarest har Dansk kongetal lånt sin handling hos skæmtevisen. En del af det kæmpe- eller jætteeagtige, der er ved den gamle kvinde, stammer vel da fra skæmtevisen (og måske fra andre kilder),

en del vel fra digterens egen opfindelsesævl; men sin rod har det i oldtidens halvt komiske type af jættekvinder.

Herfra går vi over til den store klasse af viser, der tager sit æmne af middelalderens privatliv og som sædvanlig kaldes ridderviser. Skal nogen af dem udpeges som særlig sønderjysk, må man snarest nævne Adelbrandsvisen (nr. 2 i forrige hæfte). Vel haves den også i det øvrige Danmark og i Sverig med; men en række træk gør den særlig hjemlig i Sønderjylland: Først at den er stedfæstet der, og at denne stedfæstelse er kendt, over hele landet. Så at navnet Lenelille er ombyttet med det halvt plattyskfarvede Lantolille. Derefter har visen udviklet egne træk; medens ellers hovedvægten lægges på, at Adelbrands list, at lade som han er draget af land, skaffer ham lejlighed til hævn, har den sønderjyske overlevering udeladt eller afdæmpet dette træk, og hovedvægten er lagt på Lantolilles egen stivsindehed, der fører hende i ulykke; foragt for andre mennesker er hendes brøde og den hidkalder tillige hendes straf. Men ved at hun selv kalder straffen frem for sin spot, er der større retfærdighed i Lantolilles skæbne, og det gør visen til et større digterværk. — Den sønderjyske form af visen har vist sig at have sådan levskraft, at den ikke blot er bleven den vise, der er kendt i de fleste egne af Sønderjylland, men også har bredt sig til det øvrige Danmark: den er gået mod nord, indtil den i Midtjylland og op ad Limfjorden til mødes med ældre nørrejske former; den har på Fyn skaffet sig plads ved siden af visens der hjemmehørende form; den har indtaget hele det sangrige Sydsjælland, og i Stævns har den bragt nyt liv i egnens ældre sang om „kong Valbred“.

Når en vise med så grum en slutning som Adelbrandsvisen kan betegnes som særlig sønderjysk, må vi vente her at finde flere viser, hvor lignende stemning gør sig gældende. Vi kan her nævne en vise, der i sønderjysk overlevering har fået en voldsom slutning, men i andre opskrifter ender lykkelig.

Det er den førnævnte vise „Rådengård og Mimmering“, vi må vende tilbage til. I den gamle danske opskrift bliver kong Henrik og dronning Gunnild forsonede, da han ser, at hun er ham tro, og hendes redningsmand Mimmerring belønnes. Den nyere jyske overlevering (både nørrejysk og sønderjysk) har ikke helt kunnet fastholde den ridderlighed og uegennytte, hvormed Mimmerring træder i skranken for fru Gunnilds uskyld; den har — med en slags almuemoral — givet hver af visens personer et passende mål lykke eller ulykke, efter som de har gjort sig fortjent til: dronningen ægter sin redningsmand, og kongen får derved straf for sin mistro:

Mimring han spændte sværdet ved sid:
 „Kom nu, fru Gunni, så ville vi rid.“
 Mimring og Gunni af gården red,
 Henrik det så, han hænder vred.

Ved denne slutning har den sønderjyske overlevering gjort en lille ændring:

Nimmering han stikker hans sværd ve si-j:
 „Kom nu, fru Gunder, så vil vi ri-j.“
 „Nej, ikke så vil æ mæ dæ ri-j,
 för æ fær höwn ör Hans Hendrik.“

Således slutter opskriften, som om der havde været mere; men det har der næppe: den sønderjyske overlevering er i færd med at danne voldsom slutning på visen, den er ikke bleven færdig dermed. Om dannelsen skyldes måske selve den sidste visesangerske; hun var nok ikke fri for

at have et hævngherrigt sind, siger man. — Som viser, der slutter sig til Adelbrandsvisen, må vi også nævne „Hr. Tors døtre“ og „Hr. Bjørn på Sønderborg“, hvis ejendommelige sønderjyske former er meddelte i forrige hæfte. Til viser om brøde og død hører også de lidt yngre folkeviser, hvor gengældelsen rammer forførelsen, „Hr. Peders skriftemål“, som siden skal meddeles, og „Om alle de bjerge de vare af guld“ (nr. 5 i forrige hæfte).

Som modstykke til dem har vi en række mere vemodige viser. Først er der „Liden Malfreds død“ (fra Bylderup øst for Tønder): hun er død i barselseng, da hendes husbond, Bolle Nielses [ø: bolde hr. Nilus], kommer hjem til sørgehuset:

„Ak græder nu ikke, mine børn så små;
i aldrig skal nogen stymor få.

Ak græder nu ikke, mine børn, mer;
jeg aldrig skal forlade jer.“

Så løjt han op ve æ lig hind klæjj:
„Ak liggest du her, min trøst og min glæjj!

Ak liggest du her, min tidsfordryw,
jeg ønsker ej længer i verden at blyww.“

Så lo-i han sæ op mæ æ lig i sin arm,
så døde han hen i den samme harm.

Sammen med den må vi nævne visen om Hildebrand og Hildelille, der i de fleste gamle opskrifter er trylleviser med „dødsnævnelse“; men i Sønderjylland — den eneste danske egn, hvor den har levet ned til vor tid — møder den som almindelig riddervise. Opskriften er fra Ballum på Vestkysten og lyder:

1. Hyldestlil hun sidder i bure,
— min sorg véd ingen uden Gud —
hun syed de hvide huer.

For den er ej til, jeg kan fortælle min sorg.

2. Og det, hun skuld sy med guld så rød,
det syed hun med den silke så hvid.
3. „Og hør du, Hyldestlil, jomfru min,
fortæl mig noget af sorgen din!“
4. „Min fader han var en konge så rig,
femten skön ridder fulj ham tillig.
5. Ja femten skön ridder tjænt ham tillig,
den yngeste han fik æren min.
6. En dag jeg mig forlysted,
jeg sagde det til min søster.
7. Min søster hun kund ej døll et ord,
hun so-j 'et både til far og til mor.
8. Min fader vilde mig hænge,
min moder vilde mig sælge.
9. De solgte mig for en klokke så kling,
og nu hænger den i Morkirk innd.
10. Det første slag den klokke mon slå,
min moders hjærte brast i stykker to.
11. De solgt mig så langt udi fremmede land,
æ kommen er*) nådigste dronning å hånd.“
12. „Og hør du, Hyldestlil, jomfru min,
hvad så hedt den ridder så fin?“
13. „Hyldebrand hedte den ridder så fin,
som haver fået æren min.“
14. „Ja, hedt han Hyldebrand den ridder så fin,
da er det yngeste sønnen min.
15. Ja, har Hyldebrand gjort dig skam,
da skal han göre dig glad igen.“
16. „O dronning, o dronning! mit hjærte [er] så ve-
nej aljer i verden det kan ske.“
17. Hun lo-j hind ho-j i dronningens skød,
og græd hun til barmen flød.
18. Hun lo-j hind ho-j for dronningens brøst,
og så græd hun, til hjærtet brast.
19. Og da de lo-j hind Hyldest å strå,
da kom han Hyldebrand ridend i gård.
20. „Og hør du, Hyldebrand, kær sønnen min,
nu er hun død allerkæresten din.“
21. Ja, er hun død, den jeg haver kær,
så ønsker jeg i verden ej længer at væ-r.

*) Opskrevet: er kommen jeg.

22. Han satte sit sværd imod en sten,
 — min sorg véd ingen uden Gud —
 æ odd det gjorde hans hjærte mén.
 For den er ej til, jeg kan fortælle min sorg.

En tredje vise, der ligner de sidste to, er den om Rædselille, der lader sig bortføre af sin elsker, skøn Medelvold, hun dør under vejs i barnsnød, han graver grav for hende og de nyfødte småbørn. Den synges syd og nord for Åbenrå i lignende form som den, der er almindelig i Jylland; fra Vester-Vedsted haves den navnkundige vise om Aksel og Valborg i en form, der stammer fra Peder Syvs visebog; i det hele er der vel ikke så meget ejendommeligt sønderjysk i de vemodige viser, som vi fandt i de voldsomme, og som der også er i de muntre.

I spidsen for de muntre viser sætter vi „Jomfru og stalddreng“:

Liden Kirsten hun lader sig hovklæder skære,
 — høj frisk moderan! —
 hun siger, hun vil en stalddreng være.
 Så fornæmen gæven vider an, der je bin en vakker jung,
 høj frisk moderan!

Hun skifted sin klæder og omskar sit hår,
 så rider hun hen til Danneerkongens gård.

Kongesønnen aner, hvem hun er:

Hr. Peder han smiled under sit skind,
 han kunde se på hendes øjne, at hun var en kvind.

Den følgende beretning om kongesønnen og hans ny stalddreng er i Sønderjylland blevet øget med et lille træk:

I åte år var hun stalddreng god,
 det niende år blev hun tung for hind fod.

„Idag kan jeg ej mine sporer omspænnd,
 ej heller kan jeg min ganger udrennd.“

„Sæt du din fod på bredden sten,
 så vil jeg spænde din guldspore om ben.

Så vil jeg selv dine sporer omspænd,
 men selv kan du ride dine foler i eng.“

Denne vise kan vi give en lignende fremtrædende plads blandt de muntre viser, som „Hr. Adelbrand“ fik i sin flok. Den er kendt hele Nordslesvig over fra Als til Vesterhav, og den sønderjyske form har på lignende måde som ved Adelbrandsvisen bredt sig over hele Sælland og Fyn, over Nørrejylland's øst- og vestkyst, og kun i hedeegnen standses dens udbredelse af den dog temlig beslægtede nørrejyske form.

„Per svinedreng“ er næst efter „Jomfru og stald-dreng“ mest udbredt; jeg har fundet den hele Nordslesvig over; *) melodien synes de enkelte sangere at have kunnet ændre, som de fandt det for godt. Et par andre skæmt-somme ridderviser lever på folkemund i Sønderjylland i kvikke og vel opbevarede former: om hr. Palle, der lader sig narre til at tage fru Gunders køresvend i steden for hende selv, og visen om „den forsmåede bejler“, der skal meddeles her nedenfor, og endelig „Der bode en jomfru lidt sønden for Holstebro“, om jomfruen, der ikke fandt nogen af alle sine friere god nok, de fik så en „rakker“ eller „tanter“ (tater) til at lokke hende, og

*) I forrige hæfte er der til grund for teksten lagt en opskrift, der vel er sunget i Agerskov, men sangersken var fra Jærn-ved ved Ribe (på Kongeåens nordre bred), så den er ikke oprindelig sønderjysk. Den sydligste opskrift er den, hvoraf nogle vers i min tekst er tagne; den er nok oprindelig fra Burkal og slutter:

I tænker vel nok, jeg vogter eders svin udi trang,

— no no no —

men jeg er kongens søn af Ungarns land.

Dirlide dirlide dallala.

Hvormeget skön jomfru hun peb eller græd,
 så må hun nu følge den rakker hvor han gær,
 uha, hun peb eller græd,
 så må hun nu følge den rakker hvor han gær.

Nu må hun opstøpe hendes ærmer så blå,
 for at hun skulde hjælpe den rakker at få,
 uha, hendes ærmer så blå,
 for at hun skulde hjælpe den rakker at få.

Med denne vise er vi næsten helt ude af de højbårne visers kreds og komme ind i de overgivne skæmteviser. — Med „Jomfru og stalddreng“ i minde kunde vi vente, at den skæmtende tone var trængt igennem i „Peter og Malfred“, hvor det viser sig, at bruden ikke har været møj, men at den skyldige er selve brudgommen; men vor opskrift fra Rejsby ved Ribe er lige så adstadig rørende som de nærbeslægtede nørrejyske opskrifter. Viser med lykkelig slutning har ofte lidt af det skæmtende ved sig, således visen om hr. Vilmer der finder sin fæstemøj, og om kongen der ægter guldsmedens datter; af denne sidste sjældne vise er der fundet et enkelt vers i Agerskov, som er i slægt med den fuldstændigere opskrift, der haves fra Fanø. Mere skæmtende er „Tærningspillet“ eller Bådsmandsvisen. Den synges i mange egne af Sønderjylland: ved Flensborg og Åbenrå således som den almindelig findes i det øvrige Danmark og ofte har været trykt som flyveblad (omkvæd: „for vi spillede, for vi spillede guldtærning“.*)

*) I Gråsten har man dog sunget den med omkvæd: „Og de spillede guldtærning over bord“; men af denne form har jeg ikke fået nogen opskrift. Fra Feldsted, hvor bådsmanden kaldes „bussemand“, har jeg kun dette ene vers:

Er du den bedste kongesön,
 som her i Danmark går,
 så skal du ha min mødom,
 jeg er kun fjorten år.

Mere selvstændig er den form inde fra hedeegnene (fra Arrild; omkvæd: for vi legte, for vi spillede guldterning); ejendommeligst er opskriften fra Østerløgum ved sit nydannede begyndelsesvers i gammel stil:

Skön jomfru sidder i bure
og stikker på skind;
og frem kom der en bådsmand,
hun bød ham stige ind.

Hejtsom falderallala, hejtsom falderallala,
hun bød ham stige ind.

Da visen i de fleste andre egne af Danmark kun kendes af det trykte flyveblad, må vi sige, af den er mere rodfæstet i Sønderjylland end i nogen anden landsdel.

Det er ikke mange viser med lykkelig slutning, hvor ikke skæmtten stikker hovedet frem. Mest er det viser, der synges temlig ordret efter andre egnes sang, og som stammer fra trykt kilde, eller i Sundeved den nylig fra Sverig indvandrede vise om „den bortsolgte“; også hører herhen visen fra Sundeved om kongedøtrenes genfindelse (samme vise som „Marsk Stigs døtre“); men ingen af dem er særlig knyttet til Sønderjylland. Så har vi mere fornøjelse af at dvæle ved en vise, der forener det voldsomme og det muntre; det er den vise, man har givet navn af „Skjoldmøen“. Den synges i Vester-Vedsted ved Ribe i et par forskellige former, hvoraf den ene slutter sig nærmest til den nørrejske form, den anden har omkvæd fælles med en sællandsk og en svensk opskrift. I denne sidste form, der vel snarest er gammel i Sønderjylland, lyder visen således:*)

*) Den har tabt begyndelsesversene, der lød:

Datter spurte sin moder:

„Og havde jeg ingen broder?“

„Du havde dig en broder så bold,
men han er fangen i grevens vold.“

1. Liden Kirsten hun gik ad stalde,
— med rink og sink og dink og deje —
og skåded de foler bolde.
Svoger og mager, konger og fyrster, broder og søster, og den
der ligger bunden.
2. Så red hun hen til kongens hans port,
der stod danske dronningen, var klædt i mård.
3. „Og hør, liden Kirsten, hvad jeg siger dig:
har du ikke lyst at drikke med mig?“
4. „Nej, jeg passer ret hverken på øl eller krus,
men jeg agter at gæste jert fangehus.“
5. „For vort fangehus er så stor en stang,
der får slet ingen kvinder der gang.“
6. „Jeg var tilfreds, der var ti alen mur,
er min broder derinde, da skal han herud.
7. Og hør, kære broder, est du herinnd?
og hvorfor haver du ladet dig bind?“
8. „De bandt mig ikke fire, ikke heller fem,
men der var jo mange stærke mænd.“
9. „Da står jeg her som en enlig kvinnd,
femhundred ryttere skal mig ikke binnd.“
10. Så tog hun hind broder, som hun kunde bedst,
og satte ham på sin høje hest.
11. „Du hilse dankonningen, når han kommer hjem:
her har været en mø og taget en svend.
12. Og du hilse dankonningen, at vil han mig mer,
så kan han komme til mig herude på heden.
13. Og du hilse dankonning: når han kommer frem,
da lad ham ikke glemme sin hundredreng hjemm.“
14. Dankonning han gjorde kors for sig:
— med rink og sink og dink og deje —
„Gud lad den kvinde ikke komme efter mig!“
Svoger og mager, konger og fyrster, broder og søster, og den
der ligger bunden.

Nu har vi af gamle folkeviser kun den sidste gruppe tilbage, som vi skal dvæle lidt ved. Når man gennemgår de danske folkeviser, der er opskrevne efter folkemunde i nyere tid, får man snart øje for, at der er en del — vel en halv eller hel snes viser — som ikke blot er fundne hos enkelte gamle folk, men som tilhører hele

bondestanden og ikke mindst ungdommen. De er i det hele lette at kende; de er uden omkvæd (men ofte med et ord eller en linje gentaget på en fra gammel synge-måde afvigende måde, men stemmende med tyske folkeviser), sproget er ungt og viser en gang imellem påvirkning fra 17de og 18de århundredes almueviser, som de også i indhold ligger ret nær. Disse visers personer er gerne jomfruer og riddere eller grever uden navn og uden videre personlige ejendommeligheder, indholdet er trofastheds løn og troløsheds straf og lovprisning af dydighed; og de har en lang efterslægt af borgestueviser og almueviser, hvor standspersonerne er ombyttede med jægere, ryttere og matroser. Men til de nyeste folkevisers gruppe hører også nogle lidt ejendommeligere viser således om jomfruen der er omskabt til nattergal, om skøn Anna der forskydes af kongen men tages for god igen, om hertug Frydensborg der elsker kongens datter og derfor bliver hans hjerte skåret ud og givet kongedatteren til spise, og om „de to kongebørn“, hvor kongesønnen svømmer over til kongedatteren, men drukner, da ternen har slukket lyset, som skulde vise ham vej. Disse viser vil man gerne straks på det første vers kunne kende fra de ældre viser; ingen gammel folkevise kan begynde med de heftige elskovsord: „Om alle de bjærge de vare af guld, og alle de vande var vin“ *). Eller når en vise begynder:

*) På den nørrejske hede har man søgt at lempe denne vise efter de ældre. En visesangerske har sat et begyndelsesvers til:

skøn ridder han træder i dansen ind blandt fruer fin,
den smukkeste jomfru, som i dansen var, faldt i hans sind.

Andre visesangere fra samme egn har føjet omkvæd til denne vise. Det er ikke så sjældent, at nyere overlevering har gjort sig disse nyeste visers navnløse personer mere virkelige ved at give dem navne.

De røvere vilde stjæle gå
 så langt i fremmede lande,
 så stjal de bort det kongebarn,
 den jomfru hedte skön Anna.

så mærker man straks, at optrinnet er ikke fremsat med den tydelighed, som:

Hr. Tor han boede sig ude ved å,
 han havde tre sønner, var lidel og små.
 Han havde tre sønner, var lidel og små,
 og de skulde dem til skole gå.

O. s. v.

En gammel folkevise vil ikke begynde med at fremføre en flok af personer — hvor mange, ses ikke engang —, der ikke optræder i den øvrige vise; jeg vil ikke tale om, hvor umulig den linje „den jomfru hedte skön Anna“ er for den gamle folkevisestil. Når jomfru Adelil går i rosengård og binder hertug Frydensborg en krans, vil også den, der er lidt fortrolig med folkeviserne, føle det for vor middelalder fremmede heri. Næsten hele dette yngste lag af folkeviser er indvandret fra Tyskland, og indvandringstiden er 16de og måske 17de århundrede; for så vidt viserne tidligere har værdt kendte i Danmark, er der dog til den tid foregået en ny indvandring, hvorfra almueoverleveringen nedstammer. En stor del af den danske almues mest yndede viser genfindes da også i Tyskland blandt de almindeligst kendte folkesange. Hvis vi f. eks. tager for os den række „volkslieder“, som Müllenhoff meddeler fra Holsten, finder vi der sange, som ordret svarer til vore viser „de to kongebørn“, „tro som guld“, „skön jomfru steg op på det høje bjærg og så ned i den dybeste dal“, „en jomfru stod at øse vand ud af så kold en brönde“ foruden flere af de lidt yngre borgestueviser, som „en jæger gik ud at jage“ og „der ligger et slot i Østerrig“.

Disse viser, der altså er sungne på tysk nær ved det danske sprogs grænser, kan tjene som eksempler på de mange tyske viser, der er blevne oversatte på dansk. Det er kun et par af de almindeligste viser, der er overleverede fra middelalderen på nordisk sprog og er blevne til i Norden eller i alt fald er selvstændige omdigtninger af fremmede viser: den ene er visen om ridderen, der fælder jomfruens syv brødre, den anden er „hr. Peders skriftemål“.

Vender vi os nu til Sønderjylland for at se, hvor stor indgang hele dette yngre lag af folkeviser har fået, finder vi, at kun en enkelt vise har nået en større udbredelse; det er hr. Peders skriftemål. Der haves opskrifter fra Ballum, Vester-Vedsted, Toftlund og Sundeved; og af dem har jeg dannet efterfølgende tekst:

1. Og det var den unge hr. Peder så skön,
han gik til sin fostermoder ind:
„Ak hvad for en død monne jeg skulle få,
siden synden er bleven mig så stor?“
2. „Ikke skal du dø på din syge-sotteseng,
ej heller skal du slages i krig;
men vogt dig, men vogt dig for de bølger så blå,
de vil vistnok forkorte dit liv.“
3. Og det var den unge hr. Peder så skön,
han gik til stranden alt ned,
og bygged sig der så dejligt et skib,
som nogen med øjne kunde se.
4. Ja skibet var udaf mahonietræ,
og masten var ligeså,
men vimplen den var af det pureste guld,
af guld af guld så rød.
5. „I aften ville vi svire,
imens vi brændevin kan få;
imorgen da ville vi sejle,
give Gud, at vinden må stå!“

6. Der var både skippere og bådssturmænd,
som skulde føre dette skib på vand,
så glemte de at bede til Gud fader,
Guds søn og den hellige ånd.
7. De sejlede et og de sejlede to,
de sejled i dagene tre;
står skibet stille: „Hjælp os, herre Gud!
nu må vi alle her dø.“
8. „Nu ere vi komne så langt ud fra land,
at vi ingen præster kan få;
så lader os falde for masten ned
og gøre vort skriftemål.“
9. Så kastede de da guldtærning om bord
for at se, hvem lodden faldt på;
så faldt den på den unge hr. Peder så skøn,
som var en synder så stor.
10. „Se kirken den haver jeg røvet,
og klosteren den haver jeg opbrændt,
og mangen så ædeligen jomfru
har jeg både narret og skændt.
11. Dersom nogen af eder skulde komme i land,
og min fostermoder spørger efter mig,
da sig, at jeg tjæner i kongens gård
og lever så lykkelig.
12. Dersom nogen af eder skulde komme til land,
og min kæreste spørger efter mig,
da sig, at jeg hviler i bølgerne blå,
beder hende at gifte sig.“

Visen er gammel i Danmark, vi har en række ældre opskrifter, hvor hr. Peder bærer navnet Jon Rimårdsøn; men i den nu almindelige form er den indvandret fra Sverig. De sønderjyske opskrifter stemmer sædvanlig med det nyere danske flyveblad af visen, kun Sundeved-formen hører til de danske opskrifter, der ligger den svenske overlevering endnu nærmere; visen er altså fra forskellige danske egne kommen til Sønderjylland. — Næst efter hr.

Peders vise må „Om alle de bjerge de vare af guld“ nævnes som en vise der har fået fodfæste, idet vi har to opskrifter fra indlandsegnene. Denne vise er vistnok indvandret fra Holland. — Sammen med disse viser vil jeg nævne „Den forsmåede bejler“; en opskrift efter Inger Høglund fra Burkal lyder således:

1. Der sade to herrer og skifted deres vin,
de talte så meget om kærester sin.
2. „Jeg haver mig en jomfru, en dejlig jomfru fæst,
i aften agter jeg at sove hende næst.
3. Og bliver hun med de børnene så små,
så sadler jeg min ganger, så rider jeg herfra.“
4. Den jomfru stod i højenloft, hun høred på begge de to:
„Skam få du, falske ridder! du skal det aldrig nå.“
5. Den ridder han ganger til slottet alt hen,
han bankede på døren med fingrene fem.
6. „Stå op, stå op, min kærest, stå op og luk mig ind!
[jeg stander herude, allerkæresten din.]“
7. „Slet ingen så haver jeg stævne sat,
slet ingen lukker jeg i mit kammer om nat.“
8. „Det regner og det sluser, det blæser nordenvind;
din kærest står herude, stå op og luk mig ind!“
9. „Ja, regner det og sluser det og blæser nordenvind,
så kan du vende ud, hvad der för har vendt ind.“
10. „Det regner og det sluser, det blæser nordenvind;
din kærest er her ude, stå op og luk mig ind.“
11. „Der stander en lind i min faders urtegård,
den har skjult så mange, når vinden den er hård.
12. Den skjule kan og dig, du skammerfulde svend,
som agter at bedrage skön jomfru udi lön!“
13. Den ridder han red, og den ridder han blev vred,
[der grode aldrig græs, hvor hans ganger den skred].
14. Den herre han red og den herre han blev mut*),
der grode aldrig græs, hvor hans ganger den smut.

Denne vise hører vel ikke til dem, der er almindelige, men er dog funden i alle danske landsdele. I øvrig slutter

*) Det skulde vel rettere hedde *han blev mod* (o: mod i hu) og *hvor hans ganger den för*.

den sig til de yngste visers gruppe; den har været til i middelalderen, men den nydanske overlevering stammer fra ny indvandring fra Tyskland. Ret mærkeligt er det slutningsvers, som den danske overlevering har føjet til om ridderens borttridt, i en nørrejysk opskrift fra hede-egnene:

Skön ridder lader hans ganger springe,
skön jomfru stod i höje loft og lod guldharpn klinge.

og i en sællandsk og en utrykt østjysk:

Den ridder red af gården, sine hænder han slog,
skön jomfru stod i vinduet, så hjærtelig hun lo.

Men mærkeligst er dog slutningsversene i vor sønderjyske opskrift, hvor det onde forsæts forbandelse følger ridderen overalt: der gror intet græs, hvor hans ganger sætter sin fod*).

Ellers mærkes der i Sønderjylland meget lidt til de almindelige fra tysk indvandrede viser. Helt ukendte er „Hertug Frydenberg“ og „Tro som guld“, „Nattergalen“, „Skön Anna“ og „Der stod en jomfru og øste vand“ er ikke nåde til andre steder i Sønderjylland end til Vester-Vedsted lige på nordgrænsen. Derimod findes andre af de yngste viser vest for Flensborg i Hanved og Valsbøl sogne, hvor der næsten ingen ældre folkeviser findes, men hvor folkevisernes yngste lag udgør en stor del af folkenes livlige visesang. I Feilbergs *Fra Heden* og endnu bedre i Jens Madsens *Folkeminder fra Hanved* er denne egns visesang lagt frem, og her finder vi da af de hjemlige viser „Jomfrus syv brødre“ og af de fra tysk

*) Det er vel også dette træk, der ligger til grund for den fynske opskrifts rimløse vers:

Den ridder red af gårde og han blev vred,
han red så hårdt på jorden, til den dundrede.

oversatte: To kongebørn, Der kom et Skib fra Englands land, Jeg tjente mig engang udi Dankongens gård, På højeste bjerge der stander et hus, Der gik to jomfruer bolde, I verden er ikkun falskhed og svig. Af de nævnte viser har jeg også fundet en i Angel (Jeg tjænte mig), en i Sundeved (Der gik to jomfruer bolde) og en nord for Åbenrå (På højeste bjærg). Den gamle visesangerske Inger Høglund i Risjarup kunde desuden adskillige af dem, men har lært nogle af dem af en nørrejysk pige, og har måske ikke medbragt en eneste fra sin hjemstavn, Burkal ved Tønder. I indlandsegnene og på vestkysten er der ikke fundet en eneste af de fra tysk indvandrede folkeviser af det yngste lag. Disse egenes visesang har derved et ældre præg og bærer mindre spor af tysk påvirkning end nogen anden dansk egn.

I 16de og 17de årh. kom „borgestueviserne“ ind i de yngre folkevisers fodspor, og i det 18de udbredtes de endnu yngre almueviser; borgestueviserne er mest oversatte fra tysk, af almueviserne er en stor del forfattede i Danmark og mange også komne ind fra Sverig. I Flensborgegnen, Sundeved, Als og vel på hele østkysten nordefter findes der mange af dem; langt sparsommere er de i indlands- og vesteregnene; men i det enkelte har jeg ikke undersøgt disse klasser af digtning. I forrige og dette århundred er enkelte sønderjyske almueviser opståede, hvorom skal tales nærmere ved Flensborgegnens visesang; i de fleste tilfælde er der intet særligt sønderjysk ved alle disse viser, der er lært udenad efter skillingsblade. En enkelt af dem er dog værd at nævne, fordi den i nyere tid er bleven særlig knyttet til Sønderjylland:

En dejlig ung ridder i lunden var der,
 en adelsmands datter han havde så kær,
 han hende vilde ægte og have til sin brud,
 for hun var så ung og så dejlig så hun ud*).

Dette vers har nemlig været forbillede for Edvard Lembcke, konrektoren i Haderslev, da han (i 1859, om jeg véd ret) digtede: „Vort modersmål er dejligt, det har så mild en klang“.

Skæmteviserne har bedre end de andre viser levet ned til vor tid og er endnu børnenes almindelige eje. En del af dem synges nærmest på folkemål, medens andre, som er lært af skillingsblade, synges i skriftsprogsform. Skæmtevisedigtingen er i Danmark fortsat uden afbrydelser eller bratte overgange fra middelalderen ned imod vor tid. I forrige hæftes nr. 8 og 9 er meddelt en ældre (middelalderlig) og en yngre behandling af et af skæmtevisens yndlingsæmner: en ung mand der har fået en gammel

*) Jens Madsen, Folkeminder fra Hanved s. 101; med den stemmer en opskrift efter den førnævnte Inger Høglund i Risjarup (dog med afvigende syngemåde: *drulilundum, drulilundum drulalada* er stukket ind foran gentagelsen af 4de verslinje) og opskrifter fra mange andre danske egne. De stammer vist alle fra et flyveblad; udenfor Danmark har jeg ikke fundet denne vise. Indholdet er, at adelsmandsdatteren skal giftes med en ridder, men ser en bondesøn og foretrækker da langt ham; udklædt som mand giver hun bondesønnen sin handske og kundgør senere, at hun vil have til mand den der bringer hende den forsvundne handske; bondesønnen vinder naturligvis. — Sammenlignet med første vers står det øvrige af visen så langt tilbage, at jeg skulde tro, en visesanger i forrige århundrede har lavet visen, men lånt melodi og begyndelsesvers fra en ældre vise.

I sangbøger findes „En dejlig ung ridder“ sædvaalig i Henrik Hertz's omdigtning; han kendte første vers fra Weyses Kæmpeviser-Melodier og tildigtede selv to andre vers.

kone og gerne vil af med hende. Den første af disse viser hører til en egen gammel gruppe af skæmteviser, den om jættelignende kvinders ustyrlighed, og vi har allerede sagt, at den vistnok har tjænt som forbilled for „Dansk kongetal“; den anden er mere menneskelig i sine forhold og yngre i sin handling, men dens form er god gammel visestil. Skæmtevisedigtningen er fortsat ned igennem tiden ikke blot af poeter i byerne men også af ulærde dagligfolk omkring på landet. Deraf kommer det, at der i skæmte-digtningen kendes mere forskel end ellers på de forskellige egne viser; ti hver egn har gerne nogle, der ikke er kendte andre steder. Særlig sønderjyske er de to sidste af viserne i forrige hæfte om kællingen, der blev puttet i sæk og solgt, og om ræv og rævinde; den første er kun fundet i Haderslev vesteramt og den anden kun i Åbenrå amt. Større udbredelse har den langt nyere vise *Pe Krysjan dro te stajs*; dens melodi er nok lånt fra en københavnsk studentervise fra århundredets begyndelse og ser for resten ud til oprindelig at være tysk. En anden nyere skæmteviser fortæller om en ung fyr, der på en fjorten-dages tur til Hamborg helt har glemt sit morsmål og da han kommer tilbage ikke engang ved at nævne sin mors grå kat. — Ligesom man i Sønderjylland ofte knytter folkeviserne til bestemte steder, vil man gerne sætte skæmteviserne i forbindelse med samtidens personer, bruge dem som midviser. Man har et steds i landet vist mig, at dér bode Per Kristjan, som visen er lavet om at han drog til stads og kom fuld hjem. Det er også tidligere hændt, at børnene for en ilde lidt tysk præst har sunget visen om hovmand og præstens frue, fordi de vidste, at det ærgrede præsten.

Nu har vi gennemgået folkevisernes række fra de ældste til de meget unge skud. Vi har set to retninger gøre sig gældende. Den ene var den muntre og skæmtende, der allerede var fyldig fremme i de gamle folkeviser og i skæmteviserne var fortsat ned til vor tid. Vi så i visen „Dansk kongetal“, hvorledes den spøgende form kunde bruges til at lægge et alvorligt indhold ind i. De mærkeligste af de muntre viser — „Jomfru og stalddreng“ og „Skjoldmøen“ — har nogle ejendommelige sønderjyske omkvæd, en blanding af ord og meningsløse lyd, det ene lavet halvt som plattysk, der ikke så lidt forstærker den komiske virkning. Den anden retning i visesangen er forkærligheden for de voldsomme optrin af brøde og gengældelse. Vi har fulgt denne retning i Adelsbrandsvisen og en række andre viser, og vi har set hvorledes den i folkevisetidens slutning har vraget en række fra tysk komne viser som altfor bløddadne og kun taget imod de strænge viser „Utro ridder“ og „Hr. Peders skriftemål“. For den mere stille sorg og for den jævne glæde har den danske folkevisesang i Sønderjylland ikke fundet så ejendommelige udtryk; folket mere gemmer på det øvrige Danmarks digtning end det frembringer noget eget. De samme hovedretninger kan vist spores i sagndigtningen. Den muntre retning genfindes i skæmtesagn og i de mange småtræk, der fortælles om endnu levende eller afdøde personer, men stærkere træder de tragiske sagn frem. Først må jeg pege på de talrige gengangersagn, der vel har rod i heden-skabet, men som er udformet langt mere under påvirkning af kristelige forestillinger; der er noget eget gribende ved at høre om disse gengangere, der fastholder og knuger mennesker, for at de ved et fadervor skal udfri den pinte

ånd. Også sagn om djævlen, der henter den fortabte (f. eks. det ret hyppige sagn om brudens djævledans) tilhører denne retning. At forbindelsen mellem de tragiske viser og folkesagnene er ikke blot en udenforståendes sammenknytning af tankerne, men selve folkets værk, det viser sig i, at netop to af de tragiske viser, Adelbrand og Bjørn på Sønderborg, giver æmne til gengangersagnene fra Sønderborg og Drenderup. — Med den her givne karakteristik venter jeg ikke at have påvist de afsluttende grænser for sønderjysk åndsejendommelighed (forrige århundreds kristelige vækkelse og salmedigtning peger jo i helt anden retning); men at det er de sider af tankelivet, der er komne stærkest frem i folkeminde-digtningen, er vel tydeligt nok; og at forkærlighed for det djærve og voldsomme så vel som for det skæmtende spiller en stor rolle i folkelivet den dag idag, det vil vel heller ingen nægte. Også i nyere digtning kan vi vel følge sammenhæng med folkeviserne. Hvor skulde Johannes Evald have lært folkevisetonen snarere end i den samme tid, da han som skoledreng i Flensborg „med stor begærlighed sneg sig til“ at høre tjænestefolkene fortælle æventyr om Esben Askefis på høvlspånnen? Bag hans liden Gunver ligger jo Agnetevisen; og tør vi ikke sige, at den tragiske vise-digtning er fortsat med flere af hans digterværker?

En karakter, der er særlig fremtrædende i de sønderjyske folkeviser er den djærve kvindeskikkelse. Vi møder hende igen i mange af viserne, både i de alvorlige og skæmtende. Vi møder hende som Lantolille, der „vil til kirke enten levende eller død“; vi finder den samme stolte kvindeskikkelse fra tragisk omdannet til komisk i „Jomfruen fra Holstebro“; og det er igen hende, der står sejrende

i „Den forsmåede bejler“. Visernes almindelige forkærlighed for den kvinde, der har mod og snille til at prøve mandsdåd, deles af Sønderjyderne i høj grad. Mægtigst træder hun frem som hr. Bjørns mø på Sønderborg, der gennemborer sig med hans sværd. Når ungmøen fører sig i mandsdragt for at prøve sit snille og sin lykke, så er hun en ypperlig hovedperson i en munter vise („Hr. Palles bryllup“ og „Jomfru og stalddreng“). Søster, der henter broder ud af fængslet og udæsker kongen til kamp, træder frem som den djærveste af disse kvinder; oldtidens forestilling om valkyrjer og skjoldmøer lever videre i hendes skikkelse. — Skjoldmøetanken minder om Lembckes digt, vi før nævnede som opstået på sønderjysk grund. Medens digterne tidligere sang om, at Danmark var vor moder, træder under kampen for Sønderjylland et nyt billede frem for skjalden: den højbårne jomfru, skjoldmøen med brynje og med så mangen „hvas og vinget pil“, der samler og opildner skaren og viser den til kamp. Det ligger nær igen at minde om Evalds digtning. Han er den første, der igen har ført oldtidens forestilling om kampmøer, valkyrjer, frem i digtning, hvordan de „over bjerg, over dal, over brusende sø“ svinger sig frem til strid; og i sin ufuldendte tragedie Frode har han fremstillet kongesøsteren Gunvar, som den, der holder håbet oppe om Danmarks frelse ud af ydmygelsen, som valkyrjen, der kalder Danmarks helt frem til dåd.

Det er nævnt, at en stor del af Sønderjyllands folkeviser er knyttede til bestemte steder, hvor deres skueplads siges at have været. Denne tilknytning eller stedfæstelse

er undertiden århundreder gammel, undertiden temlig ny. Visen om hr. Bjørn var allerede for 300 år siden knyttet til Sønderborg; derimod kan hr. Tor og hans sønner først senere have fået hjemsted i Hjartbro, ti selve visen må for et par menneskealdre siden være indvandret fra Sverig. Adelsbrandsvisens stedfæstelse til Drenderup er vel ældre; siden den er kendt så mange steder. — Når viserne stedfæstes, er det fordi de opfattes som fortællinger om virkelige begivenheder; derfor stedfæstes aller lettest viser om historiske personer: Dronning Dagsmars komme og hendes død kendes nu ikke uden af stedsagnene fra Ribe og Ris, visen om Tule Vognsøn og Gråsvend lever kun i Tislund sogn, i hvis kirke drabet skal være foregået; også den angelske visestump om kong Volmer og liden Kirsten ledsages af et stedligt sagn om kong Volmers vilde jagt. Således er alle Sønderjyllands historiske viser stedfæstede, eller som vi rettere bør sige: alle Sønderjyllands historiske viser har været stedfæstede, men nu er de — på én nær — svundne ind til et stedsagn med et enkelt eller slet ingen vers i. Den historiske interesse for den har altså holdt sig længer end den poetiske. Enkelte af viserne er vel virkelig blevne til i den egn, for at gengive et stedligt sagn eller historisk optrin, således Gråsvends vise og måske Hr. Bjørn på Sønderborg.

De fleste stedlige tilknytninger er dog yngre end viserne. F. eks. er Hr. Adelbrand egentlig en over Evropa udbredt vise om en ægtemand, der på en falsk mistanke mishandler sin hustru, og denne vise er i Norden omdigtet til at fortælle om en bejler, som hævner sig på den mø, der har afvist ham med spot. Dermed er det temlig udelukket, at den fortæller om et dansk sagn eller

begivenhed. Hvorledes knyttes da viserne til de bestemte steder? Lighed mellem stedsnavne og visens navne eller udtryk har været anledning til mange danske stedfæstelser; men i Sønderjylland finder dette kun sted ved at elverhøjsvisen knyttes til Hanebjærg. Grunden til de andre stedfæstelser har vel undertiden været, at visens indhold lignede noget et ældre stedligt sagn; det stemmer med en andenstedsgjort iagttagelse, men jeg kan ikke føre noget særligt bevis for det for Sønderjyllands vedkommende. Beslægget dermed er dog vel de sagn, der vise påvirkning fra folkeviser, elverskudssagnet fra Østerløgum og gengangersagnet fra Sundeved samt et andet sundevedsk sagn om Filipsborgs ødelæggelse, der vistnok er udformet under påvirkning fra visen om Ebbe Skammelsøns brudemord. — Stedfæstelserne er hyppigst i Nordslesvigs indland, mindre mod vest (Tislund) end over mod østlandet (Krejsel, Drenderup, Hanebjærg, Ris); i Sundeved og Als har vi stedfæstelsen til Sønderborg og de med viserne beslægtede sagn fra Gråstén og Filipsborg. På vestkysten findes ingen rigtige stedfæstelser, men kun de fjærnere ude fra viserne stammende sagn om Holger Danske og dronning Dagmar; Angel har vel heller ikke nogen egenlig stedfæstelse, men har dog sat en vise i forbindelse med et stedligt sagn (om den vilde jagt). Ingen anden del af Danmark er dog så rig på vise-stedfæstelser, som Sønderjylland er; derimod finder vi, at de tidligere har spillet lige så stor eller større rolle i andre egne. En jysk adelsdame (Anna Krabbe på Stenalt ved Randersfjord) har omtr. 1610 optegnet stedsagn, som „gamle folk“ sagde hende, og hun har da en vise knyttet til hver herregård eller voldsted i sognet og til adskillige nærmere og fjærnere herregårde. En sådan mængde sted-

fæstelser har dog været enestående; men en række af ældre sagnopskrifter gør det utvivlsomt, at i 16de og 17de århundrede har stedfæstelserne været langt talrigere end nu, og at ved hjælp af de til stederne knyttede viser har bondestanden holdt på en mængde (til dels indbildte, til dels også virkelige) historiske minder. Men under et par århundreders trykkede kår har bønderne givet slip på meget af deres historiske minder, mange sagn og næsten alle historiske viser er døde bort; visesangen har de derimod beholdt mere af; ti under ydre tryk vil sjælen gerne flyve bort til digtningens verden. Dog i Sønderjylland er visernes sammenhæng med de historiske minder bevaret bedre end andre steder; det står vel i forbindelse med, at bondestanden gennemgående havde en mere selvstændig stilling, og at de i mange slægtled nedarvede gårde vendte opmærksomheden til hvad der knyttede nutid og fortid sammen.

II.

Efter denne redegørelse for folkevisernes indhold og udvikling skal jeg meddele, hvad jeg véd om deres livsvilkår. Viserne tjæner dels til at korte tiden i hjemmet, dels til morskab ved gilderne. Der er endnu — i mere af-sides egne — hjem, hvor børnene eller hvor karle og piger på de lange vinteraftner beder husmoderen om at synge dem en vise og fortælle dem et æventyr. Dette er den måde, hvorved gamle viser bedst er overleverede. Om visesangen har været knyttet til et særligt arbejde, således som den i nørrejyske hedeegne ledsager uldbindingen, skal jeg ikke kunne sige. Det er både hos gårdmandsfolk og i husmandsboliger, at viserne findes; der mærkes intet til,

at viserne som i Nørrejylland skulde have holdt sig bedst hos småfolk; tværtimod kendes der flest viser fra gårdmandshjem, men det er måske, fordi man ikke har ledt godt nok efter i hytterne. Den anden lejlighed, der er til visesang, er når folk samles til lystigt lav. Hvad viser og „histårrier“ der kan komme frem ved et „julebal“, når terrinen med puns er kommen på bordet, det kan man læse en morsom skildring af i Feilbergs *Fra Heden*. Det er dog ikke blot, når man sidder om bordet, at sangen lyder; endnu ned til vor tid danses der efter viserne, som man har gjort fra først de blev digtede. I Agerskov sogn fortælles der om Trine Påttkun, at da hun var ung, sang hun for ved ungdommens dans, og hun holdt ud med sangen — alt imens hun selv dansede hele tiden — til man skiltes ad en gang klokken to om natten. Og hvor villig tages der ikke mod en morsom vise! Den 79årige Kristen Urmager i Stenderup, der havde sunget skæmtevisen: „Det var ved midnatstide, da hanen begyndt å gal“ for mig, fortalte, at han havde lært den, da han syv år gammel var med ved et bryllup: han havde hørt musikanterne synge den, og da han kom hjem, kunde han til sin mors undren synge hele visen for hende.

Og dog råder der en mærkelig rolighed i visernes overlevering, som slet ikke er blot gammeldagshed og mangel på liv, men en ejendommelig godkendelse af, at hver kan passende have sit ejndommelige i fred. For folk med boglig dannelse vil digtekunstens frembringelser i langt højere grad være fælleseje; i den folkelige digtning kræves en mere selvvirksom og inderlig tilegnelse, for at man skal gøre en vise eller et æventyr til sit. Den folkelige anerkendelse af det begrænset ejndommelige har jeg

aldrig hørt fremsat så kort og fyndigt som da jeg ifjor i Himmerland mellem Ålborg og Viborg hørte viser af træskomanden Bitte-Jens; efter at have sunget „I skoven skulde være gilde“ fortalte han, at han havde den efter en snurrig gammel fyr, der sang den ved alle brylluper og barsler, og — slttede han — „det var nu hans vi-s.“ Også af sønderjyske visesangere høres denne begrænsning udtalt; den nu afdøde Kjesten Mari Helvigs i Agerskov hørte Svejaldsvisen synge og blev spurgt, hvad hun syntes om den; „dæn' fåstæ'r æ it,“ sagde hun; — „forstår du da alle de viser, du selv synger?“ — „ja-, dæm fåstæ'r æ ållsam'el.“ Enkelte livlig begavede visesangere har i ungdomstiden tilegnet sig deres viseforråd, og nogle er blevne ved at lære en stor del af deres liv; men i reglen er det barnehjemmets minder, der har slået dybest rod. Derfor undergår en egns visesang ikke så store ændringer fra én menneskealder til en anden. Lettest løber skæmtevisen, og gilderne giver den en ypperlig lejlighed til at brede sig; de nyere viser og alle trykte flyveblade har fra markederne og fra garnisonsbyerne fundet vej ud i bondens gård; men de gamle folkeviser overleveres fra hjem til hjem og allermest fra forældre til børn. At folk flyttede fra en egn til en anden, fandt tidligere ikke sted i stor målestok; og vi har eksempler nok til at lære os, at indflytterens viser vel hørtes af de andre byfolk, men ikke lærtes: det var nu hans vi-s.

Æmnet for vor undersøgelse er den sønderjyske visesang; dens arbejdsmark er da Sønderjylland, så langt mod syd som dansk sprog tales. Men på de forskellige egne

sang og viseforråd er der stor forskel, og dette skal her nærmere gøres rede for. Når jeg siger, at en vise synges i en egn, vil det sige, at der i løbet af den sidste menneskealder er fundet folk, oftest gamle folk, som sang den, så at vi må gå et par menneskealdre tilbage for at nå en tid, hvor den blev almindelig sunget; nu er det jo ikke så mange hjem, hvor viserne høres. — Til at lære Sønderjyllands folkeviser at kende har jeg foruden trykte bøger gennemgået Svend Grundtvigs håndskrevne samlinger på det kongelige bibliotek i København og Dansk Folke-mindesamfunds samlinger; desuden har jeg søgt på selve hjemstederne at skaffe mig oplysninger om de enkelte viser og visesangere. I den første af de nævnte samlinger er det bedste det, som der i 1850erne er optegnet af Jens Lassen Knudsen, der var lærer på Rødding højskole, og af en hel række lærlinge fra Rødding; optegnelser fra en del andre folk, især præster, fra forskellige sønderjyske egne har heller ikke bragt så lidt. Efter 1864 indtræder der for næsten alle optegnere en standsning; krigen og dernæst den politiske kamp har været en hæmsko for indsamlingen af folkeminder. Det i 1884 stiftede folkemindesamfund har modtaget adskilligt — til dels mærkelige — viseopskrifter fra Sundeved, men ikke stort fra andre egne. Noget tilfældigt bliver der jo altid ved sådan lejlighedsvis indsamling, og navnlig når der spørges om forskellen på egnevisesang, kan det billede, som opskrifterne giver, blive vildledende, især da det er de grundtvigsk påvirkede egne, hvor man har vist størst iver for opskrivningen; men på dette rådes der til dels bod ved at adskillige visesangere er indvandrede fra andre egne, hvis sang vi da lærer at kende gennem indvandrerne, selv om vi ikke får

søgt efter viser i deres hjemsted. Hvis nogen skaffer mig nye opskrifter af viser eller, hvis de ikke er at få, efterretninger om gode visesangere og hvilke viser de har kunnet, så kan det hjælpe både til at rette på denne fremstilling og til at give hver egn den ære, der tilkommer den for at have gemt vel på gamle minder og fædrenes digtning. Jeg gentager derfor opfordringen til at sende til årbøgernes udgivere eller til mig opskrifter fra folkemunde af viser og fortællinger.

Rigest på gamle folkeviser er indlandet; vestkysten kommer det dog nær; østkysten har ikke så mange viser og navnlig ikke så mange gamle viser, men også hver egn af østlandet har dog sit mærkelige at opvise. Vestlandet og indlandet slutter sig temlig nær i visesang; her lever de fleste gamle viser, måske flest i indlandet, f. eks. trylleviser, der er meget sparsomme på vestkysten; men også vesterud har de mange gode viser. Af vesteregnene er Ballum og hele den egn rigest; men mest afvigende fra andre egne er Vester-Vedsted ved Ribe. Vi har flere gange nævnt viser, som kun findes der; her mødes nørre- og sønderjysk overlevering, og både ældre og yngre visesang er tilegnet; og desuden er byen hjemsted for en mængde sagn og overtro. Det kan undre så nær ved en købstad at finde så meget bevaret fra fortiden; men — som man siger i omegnen — di æ så lånt teba-g öwe i Væste Ve-ste. I indlandet har viserne deres bedste hjemsted i bakke- draget, der går i nord-syd gennem landet; ikke nær så rige er de fladere hedeegne på øst- og vestsiden af det. Som den bedste egn må nævnes Tislund og Agerskov; mod nord nedad Kongeåen til er der ikke nær så rigt. Længer sydpå er indlandet ikke gennemsøgt efter viser;

men et par udflyttere lader os vide, at folkevisen har haft fyldig vækst her: Den ene er en indsidderenke fra Bylderup, fra hvem Feilberg har fået det bedste par viser i sin samling; den anden er Inger Høglund, en fattig arbejdskone i Risjarup, der kunde flere viser og æventyr end nogen anden, med sang og snak gik hun veltilfreds gennem et trykket liv, selv sit barns sygdom og død glemte hun i sin verden af digtning; hun var fra Burkal øst for Tønder, og en del af viserne har hun vel lært fra sin moster (hun „sång, te æ tråw dannst å æ dræjki-st“).

På østkysten kender jeg ingen folkeviser fra hele strækningen nord for Åbenrå. De magre sogne indenfor østkysten har heller ikke meget at opvise; kun Østerløgum sogn (der når helt ud til Gennerbugten) hører til de bedste viseegne, og navnlig er det rigere på trylleviser end det øvrige Sønderjylland tilsammen; Østerløgum er både ved sin natur og ved sin sang hedeegnens yderste forpost imod øst. — Hos østerboerne synes der i det hele at være forkærlighed for de muntre viser. Stærkest træder det frem på Als, hvor der foruden skæmteviserne kun findes et par folkeviser, der i tone ligger skæmteviserne nær. Også i Sundeved spiller skæmteviserne en ret fremtrædende rolle. Der er dog ikke få gamle folkeviser; men de synes mest at være komne ved en ikke så gammel indvandring fra andre egne af Danmark (en enkelt også fra Sverig); ingen af dem er knyttede til et bestemt sted, men det ligger nær, at visen om hr. Bjørn en gang i middelalderen må have været sunget her, siden den har fremkaldt stedsagnet fra Sønderborg. — Visesangen i hedesognene vest for Flensborg, i Hanved og Valsbøl, ligner Sundeveds, men er fyldigere. Det er dog ikke noget stort tal af middelalderlige

folkeviser, der synges, næsten kun de blandt almuen almindelige yngste viser og til dels lærte af trykte skillingsblade. Gennemgår man Jens Madsens *Folkeminder fra Hanved sogn*, finder man ikke en eneste gammel vise, som har noget sønderjysk i sprog eller indhold; og noget lignende gælder om Feilbergs *Fra Heden*, der giver visesangen i Valsbøl. Almindelig danske borgestue- og især almue-viser udgør største delen af visesangen. Blandt almueviserne findes enkelte historiske f. eks. den om slaget på Københavns red (om „Nelson med dit øje og med din ene arm“); men de fleste af dem er klager over ulykkelig kærlighed o. desl., som soldater, der har tjænt i den danske hær, har bragt hjem fra garnisonsbyerne. Enkelte af disse viser har de dog selv digtet, hvorom undertiden en indsluppen sønderjysk sprogform bærer vidne, og undertiden hentyder de selv til deres hjemstavn:

Enhver kan tænke, at det kan krænke,
min kærest døde udi min favn.
Nu skal der ingen piger flere
for min skyld sørge eller krepere;
nu siger jeg mit hjem farvel.

Jeg fik straks ordre til at rejse
til Helsingør som militær.
Der var jeg fremmed iblandt dem alle,
ja de mig der en Slesviger kalder:
i Frøslev by der er jeg født.

Denne poesi har været forløber for den, som i den sidste menneskealder er fremkommet på samme egn, viser som „å hør min pig å si do mæ, ve do it vær min kærrest“ og de andre sange *Fra sønderjyske hjem*, hvor folkemålet atter dukker op og åbner nemmere vej til udtryk for folkets tanker. Står disse sange end ikke i noget nært forhold til de gamle folkeviser, så har de dog kun kunnet

opstå blandt folk, som slægt for slægt har sunget med, hvad der fremkom af digtning. — Det synes måske mærkeligt, at en så sanglysten egn ikke har bevaret flere af de ældste og bedste viser; men vi må mindes, at fra tidlig tid af går handelsvejen, stuedrivervejen, gennem egnen, at Flensborg ligger nærved, og at Hanvedfolkene nødig forsømmer noget marked der, og da de magre jorde knebent har kunnet skaffe livets ophold, har folkene rejst om som handelsmænd: alt det tilfører egnen nye påvirkninger og nye viser.

Fra Angel kendes nogle viser, optegnede i Grumtoft sogn; når der ikke haves viser andenstedsfra, er det vistnok fordi visesangen i det hele er sparsom. Men det par gamle viser, der er fundne, er særlig interessante: den ene er den i forrige hæfte meddelte vise om hr. Vilmer; den anden er brudstykket af visen om kong Valdemar, der pisker sin søster liden Kirsten til døde. Det er nemlig godtgjort om denne sidste vise, at det er i den form, den fra dansk er overført på tysk og nu i Holsten synges om kong Hans og i andre egne af Tyskland om „kongen“, „markgreven“ eller „pfalzgreven ved Rhinen“, og fra tysk er overført på slavisk sprog og af Venderne i Slesien synges om „kejseren“. Kun en enkelt yngre folkevise og et par skænteviser i folkemål er ellers komne til os fra Angel. Et vidnesbyrd om, hvor afsondret folkeviserne har levet der, er at flere almindelige folkeviseudtryk er blevne ombyttede med nye ord; i hr. Vilmers vise finder vi *svøbt i flor* for *svøbt i mår*, og det gamle ord *terne* har Angelboen ikke forstået og ombyttet med den plattyske form *dern*. Dette minder os om, at vi er ved det danske sprogs grænse; endnu før tysk blev tale-

sprog i Angel, havde tyske salmer og dernæst andre tyske sange fundet vej; dog kender jeg ikke noget eksempel på at nogen gammel tysk folkeviser er bleven sunget i egne hvor dansk var folkesproget; den nordligste tyske vise, jeg kender, er fra Slesvig by.

Endnu et stedligt forhold må vi nævne, der har haft indflydelse på visesangen; det er bogtrykkerierne i Sønderjylland. — I 17de og 18de århundred spredtes en mængde skillingsviser eller „flyveblade“ af folkeviser og alskens nyere digte ud over Danmark; de solgtes enten fra selve trykkerierne eller på gaden af visekællinger eller på markeder af blinde sangere. Den langt overvejende del kom fra københavnske bogtrykkere; men da i tiden efter 1700 forretningen begyndte at betale sig bedre, kom der også andensteds trykkerier frem, som til dels levede af at trykke flyveblade. I Flensborg var ved begyndelsen af 18de årh. et bogtrykkeri virksomt med at trykke danske salmebøger og opbyggelsesskrifter; foruden at det i det hele gjorde tjeneste som trykkeri for nabobyerne (Kolding og Ribe med). Herfra udgik også mange enkeltvis trykte salmer, såsom Kingos og Sthens (de sidste i en form der var efterligning af folkevisen), men ingen egenlige folkeviser. Hen mod århundredets midte blev Flensborg-litteraturen dog under den pietistiske bevægelse trængt tilbage af de i Tønder trykte salmebøger (bl. a. Brorsons); men mod 18de århundredes slutning fik Flensborg-bogtrykkeriet en afløser i Haderslev, hvorfra der spredtes opbyggelsesskrifter, folkebøger og skillingsviser ud over hele landet. Hele Jylland over, selv i Vendsyssel er Haderslevflyveblade af gamle viser de overvejende i antal og sædvanlig er de de eneste, der findes i bondefolks stuer. På en tid, da

københavnske bogtrykkere mest trykte arier og drikkeviser, sendte trykkeriet i Haderslev en mængde af de bedste gamle folkeviser ud til bondehjemmene nær og fjærn.

Visernes sprogform er aldrig helt lig stedets folkemål. Da viserne er vandrede fra egn til egn, kan den enkelte egns mål ikke blive rådende; og i de sidste århundreder har påvirkning fra salmerne og fra trykte tekster af viserne gjort meget til at nærme viserne til skriftsproget. I indlandet og endnu mere i Angel har viserne levet mest upåvirkede af de yngre boglige påvirkninger, og her har de stærkest fået form efter folkemålet. I Sundeved- og Flensborgegnen, hvor overleveringen mest stammer fra flyveblade, er derimod skriftsprogsformen næsten helt rådende; kun i en del af skæmteviserne høres folkemålet.

Foruden at forskellige former af dansk sprog kommer frem i viserne, kan der også være tale om, at indvandrede viser fra nabolandene kan have indflydelse på sproget. Vi har allerede tidligere berørt den lethed, hvormed norske og svenske viser vandrede til Danmark; og her kan vi fremføre et par træffende eksempler på visers indvandring fra Sverig til Sønderjylland. Det ene er visen om „Den bortsolgte“, som i Sundeved synges i et sprog, der er fuldt af svenske former:

1. En fattig bonde der bode på en ø,
han solgte sin datter alt for et stykke brød.
2. Sømændene de lagde deres årer til at ro,
men flicken hun vred sine hænder ydi blod.
3. „Og hør i, sømænde, i drejer vel en stund,
jeg venter min fader fra roserne-lund.
4. Og hør du, min fader, du har mig alt så tjær,
sælg bort af dine gårde og løs mig igen.

(Indholdet af visen er, at hverken fader, moder, broder eller søster vil løse hende; endelig kommer fæstemanden

og køber hende fri med sine guldringe.) Enkelte steder i visen er overførelsen til dansk helt tankeløs, som når svensk *dröja* (at vente) gøres til *dreje*; men i reglen efter-synges med forsæt den svenske form. I den anden vise, vi har at nævne, er i langt højere grad de svenske former fjærnede; det er den i forrige hæfte trykte vise om hr. Tors sønner. En form som *i væren* er svensk; tilsvarende former forekommer en gang imellem i jyske viser, men det er vel da ved nærmere eller fjærnere påvirkning fra svensk visesang*). Den linje *tager vaben å foruden al færð* indeholder en misforståelse af det svenske *förutan all flärd*, uden al sving. Formen *vaben* stemmer nok med svensk; men gamle nørrejyske visesangere i hedeegnen synger altid *vaben*, — så det kunde det også hedde uden særlig svensk påvirkning.

Tysk påvirkning af lignende art som denne svenske kendes ikke. Blandt viserne sporer vi ingen gradvis overførelse fra det ene sprog til det andet. Mange viser er naturligvis i ældre tid overførte til dansk fra tysk; og en del af denne overførelse er vel sket på sønderjysk grund; men dette arbejde har ikke sat spor i den sønderjyske visesang. Alt hvad vi kan oplyse om visers vandring over grænsen, er, at visen om kong Volmer og liden Kirsten er efter sin angelske form overført til Holsten og derfra udbredt over det øvrige Tyskland. Hele det yngre lag af folkeviser, der var komne til Danmark fra tysk, var så svagt repræsenteret, at viserne ikke kan have gået den jævne vej over grænsen og op gennem Danmark; Sønderjyderne har kun fået dem i almindelig dansk form over

*) På Færøerne har derimod denne svenske form slået rod i folkeviserne.

Flensborg og Ribe, og de har ikke fået stort fodfæste. Disse viser må da være indvandrede med tyske købmænd og lanseknægte; og fra de nordtyske og holstenske havne har de da haft kortere vej end op gennem halvøen. Det var dog rimeligt, at Sønderjylland også på folkedigtningens område havde haft en lignende betydning med at modtage og tillæmpe den tyske påvirkning, således som det har gjort især ved nogle af de religiøse bevægelser. Noget sådant kan også nok påpeges på æventyrenes område, men ikke på visernes; der må den i hvert fald ligge tilbage i middelalderen, og dansk-tyske blandingsformer eller sådant noget kendes ikke. — Selv om tysk visedigtning ikke har gjort indflydelse gældende på de danske viser, var der jo en mulighed for at tysk sprog kunde være trængt ind i viserne. Alt hvad vi finder af den art, er, at i en angelsk vise ordet *dern* er trådt i stedet for *terne* og at i en vise fra Tønderegnet er kommet formen *å liggest du her**; denne sidste kan sammenlignes med oprindeligt svenske formen som *i væren*. Altså i 45 gamle viser (over 80 opskrifter) kun to stænk af tysk påvirkning og det kun lempelse af danske ord — det er et af talesproget forsvundet ord — efter tyske former, ikke en glose, ikke en ordforbindelse optaget fra tysk! og de to små ændringer i tysk retning findes kun i egne, der i århundreder har måttet høre tysk ved gudstjenesten; i den største del af det danske Sønderjylland findes slet ingen tysk påvirkning, heller ikke i de

*) (Tilføjelse under korrektoren). Formen *liggest* burde ikke nævnes som tysk påvirkning; den tilhører virkelig folke-målet i egnen mellem Flensborg og Tønder (men hverken nordligere eller sydligere danske egne) og kan ikke opfattes som et blot lån fra tysk (se Lyngby, Udsagnsordenes bøjning s. 105-111).

ældre og nyere viser, der er digtede i selve landet. Ja, nogen vil måske nævne staldrengvisens halvt plattyske omkvæd og navnet Lantolille. Men det er jo ikke anderledes plattysk, end at Lanto- på plattysk umulig kan bruges til at danne navn på et menneske, da det er landsdeles navne der får dette sat for sig; altså kan det kun bruges af folk der ikke taler plattysk; og omkvædet er gjort plattysklignende for at fremkalde komisk virkning ved de uforståede ord: i Sverig har man en ganske tilsvarende syngemåde af samme vise, hvor omkvædet er efterligning af finsk sprog; tillempningen efter det fremmede sprog er brugt, fordi den gjorde omkvædet mere komisk, end en række helt meningsløse lyd vilde gøre det.

Når vi kaster et blik tilbage på de forskellige egnes del i visesangen og sammenligner det med andre danske landsdeles forhold, ser vi først, at ligesom i Nørrejylland er indlandet og tillige vestkysten de bedste viseegne, østkysten med de store byer er fattigere. I Nørrejylland gælder så temlig, at de frugtbare egne har glemt viserne og de magre har holdt på dem; men det gælder kun med store undtagelser for Sønderjylland. Det bedste eksempel på reglens overholdelse er det viserige Østerløgum sogn som yderste hedesogn op ad den frugtbare Åbenråegn; men hele vestkysten er eksempel på viserigdom i frugtbare egne, og Angel har da også gode viser. Dette kan dog ikke undre os; både på Sælland og Fyn er det også den frugtbare sydlige del, hvor der synges mest. Store købstæder har virket til at indføre nye viser og derved fortrænge

de gamle; men de synes ikke at hindre en ret betydelig sang af viser.

Det vilde være en interessant opgave at undersøge, hvorvidt de bedste viseegne i særlig grad er blevne grebne af de forskellige åndelige bevægelser, der er gåede gennem Sønderjylland; men dette er umuligt uden en langt større kendskab til hver egn visesang og øvrige forhold, end jeg er i besiddelse af. Nogle antydninger herom tør jeg vel dog give. At rigdom på danske viser har været af betydning for stillingen under den nuværende folke- og sprogkamp, er selvfølgelig. Tydeligst ser vi det i egnen vest for Flensborg, der under langvarigt tysk kirkesprog og skoleundervisning ved viserne har holdt sin forbindelse vedlige med Danmark, dets folk og dets historie. Et modstykke dertil er Angelboerne, der har gamle viser i gemme, men som næsten ikke har lært nye viser i et par hundred år. Men hvor skulde de også komme ud at lære noget af andre? de var jo herremændenes livegne og måtte gå hjemme ved hovarbejdet.

Det synes næsten, som der er nogen sammenhæng mellem visesangen og de religiøse bevægelser, således at de sangrige egne har været mest modtagelige for de større vækkelser. Pietismens hjemsted på vestlandet falder sammen med den bedste viseegn der, og de andre gode viseegne i Nordslesvig synes også i forrige århundrede at have været påvirkede af den religiøse bevægelse. Flensborg-egnen, der har mange yngre og ingen ældre viser, har været upåvirket af den, medens Angel, hvor enkelte gamle viser er mindedes, har i alt fald nogle spor af vækkelse. Dette er dog for enestående efterretninger til at bygge slutninger på. I vort århundrede har den grundtvigske

bevægelse fortrinsvis fundet tilslutning i de egne, hvor viserne lød: sangen har båret den frem. Både i vestlandet og indlandet falder dens område i ikke ringe grad sammen med visernes bedste hjemsteder, og hvor viserne over mod østkysten dør bort, standser også den.

Visernes sammenhæng med sagnene er tidligere påpeget både ved de historiske minder og ved det overnaturliges verden (levninger af folkets gamle hedenske gudetro). Rigdom på viser er gerne ledsaget af rigdom på sagn; men det omvendte er ikke altid tilfældet. Overtroen optræder dog ikke nu som nødvendig ledsager af viserne; og oplysningen har derfor heller ikke været så slem en fjende for dem som andre steder. En af de bedste visesangersker på Vestkysten læste på sine gamle dage sin avis hver dag; og især i den egn, hvor J. L. Knudsen har virket, synges de gamle viser og er i ære. Om denne sang kun bliver et forbigående fænomen under tilegnelsen af nyere dansk folkeliv, eller om den gamle sang har livskraft nok til at blive fælleseje for danske folk, det vil først fremtiden afsløre for os.
